

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ І ОБСЛУГОВУВАННЯ ЧИТАЧІВ

УДК 027.54 (477-25)НБУВ:[025.2:050]«2013/2021»

Лариса Пестрецова,

<https://orcid.org/0000-0001-7970-6652>,

завідувачка відділу комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

e-mail: pestretsova@nbuv.gov.ua

Ірина Шульга,

<https://orcid.org/0000-0003-3236-7969>,

молодша наукова співробітниця,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

e-mail: shulga@nbuv.gov.ua

Тетяна Клочок,

<https://orcid.org/0000-0003-1976-2024>,

головна бібліотекарка,

відділ комплектування бібліотечних фондів,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (м. Київ, Україна)

просп. Голосіївський, 3, м. Київ, 03039, Україна

e-mail: klochokt@nbuv.gov.ua

Особливості формування фонду Національної Бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями у 2013–2021 рр.

Мета статті – розгляд основних напрямів формування бібліотечного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями як найоперативнішого джерела отримання інформації у 2013–2021 рр. на основі аналізу інформаційно-статистичних джерел. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні загальнонаукових та спеціальних методів дослідження з використанням структурно-функціонального та порівняльного статистичного аналізу. **Наукова новизна.** Визначено сучасні тенденції трансформації бібліотечно-інформаційних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, які репрезентують періодичні видання на різних носіях інформації в умовах цифровізації бібліотеки, визначено рівень частки національних україномовних видань в обсязі досліджуваних документів за 2013–2021 рр., проведено порівняльний аналіз джерел надходження з попереднім 10-річним періодом. **Висновки.** Проведено дослідження облікових документів та статистичних звітів щодо опрацьованих періодичних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2013–2021 рр. та розкрито динаміку надходження документів відповідно до джерел комплектування і носіїв інформації. Періодичні видання – це важливий інформаційний ресурс для користувачів Національної бібліотеки

України імені В. І. Вернадського у системі фахових комунікацій. На підставі проведеного моніторингу формування бібліотечного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за останні роки виявлено зменшення динаміки надходжень друкованих періодичних видань, і, як альтернатива, – зростання обсягів електронних версій журналів, що свідчить про розвиток бібліотечно-інформаційних ресурсів в умовах цифрових трансформацій.

К л ю ч о в і с л о в а: періодичні видання, формування бібліотечного фонду, інформаційні ресурси, електронні видання, цифрові трансформації, джерела комплектування, обов'язковий примірник документів України, документообмін, дари.

Актуальність теми дослідження. У формуванні фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) бібліотечними ресурсами важливе місце посідають періодичні видання як оперативний засіб комунікацій, оприлюднення ідей, результатів наукових досліджень відповідно до статусу бібліотеки та інформаційних потреб користувачів. Дослідження і порівняльна характеристика джерел надходження періодики за майже двадцятирічний період (2003–2021) в умовах соціально-політичних перетворень та економічної нестабільності, аналіз динаміки зростання обсягів електронних документів, створення нових наукових сервісів визначають сучасні тенденції трансформації бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ, які репрезентують періодичні видання на різних носіях інформації. Всебічний моніторинг науково-видавничої діяльності установ НАН України і вебресурсів наукових журналів, анованих каталогів періодичних видань допомагає у здійсненні контролю стосовно представлення академічної періодики у фондах НБУВ. Актуальним, також, є дослідження рівня частки україномовних видань в загальному обсязі масиву вітчизняної періодики за 2013–2021 рр. відповідно до державної політики стосовно української мови як державної, що є «гарантією збереження української нації та зміцнення державної єдності України» і визначається вимогами Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. № 2704-VIII [8].

Аналіз досліджень та публікацій. Для дослідження сучасного стану і перспектив формування бібліотечних фондів вітчизняними та зарубіжними періодичними виданнями, а також розвитку інформаційних ресурсів, що репрезентують періодику в умовах цифровізації, був використаний доробок провідних наукових співробітників, членів науково-видавничої ради Національної академії наук України (далі НАН України) – академіка Я. Яцківа, О. Вакаренко, Ю. Діденко, А. Радченко щодо стану наукової періодики та видавничої діяльності Академії. Значну увагу приділено електронним виданням, які є важливим складником формування фондів документами на різних носіях інформації, а тому своєчасними стали дослідження провідних науковців В. Горового, С. Гарагулі, О. Клименко, К. Лобузної, О. Онищенко, Н. Самохіної, Т. Симоненко щодо розвитку бібліотечно-інформаційних ресурсів, а також змін та новацій у цифровій науковій комунікації. Для порівняльного аналізу стану та визначення особливостей комплектування фондів НБУВ періодичними виданнями у 2003–2021 рр. скористалися напрацюваннями фахівців відділу Є. Білько, Т. Ключок, Р. Красій, Н. Малолетової,

О. Полякової. Також використано звіти про бібліотечно-інформаційну діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за 2013–2021 рр. і статистичні дані та облікові документи відділу комплектування бібліотечних фондів стосовно надходження журнальних та продовжуваних видань.

Мета статті – розгляд основних напрямів формування бібліотечного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями як найоперативнішого джерела отримання інформації у 2013–2021 рр. на основі аналізу інформаційно-статистичних джерел.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах побудови інформаційного суспільства комплектування бібліотечних фондів є надзвичайно актуальною темою. Соціальні перетворення, які відбуваються у країні, потребують від наукових бібліотек вирішення нових завдань і функцій для забезпечення інформаційних потреб користувачів. Формування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – це один із найважливіших напрямів її діяльності. Відповідно до Статуту, затвердженого розпорядженням Президії Національної академії наук України у 2017 р., НБУВ, володіючи потужним бібліотечним фондом вітчизняних і найважливіших зарубіжних документів, науково-інформаційними ресурсами, задовольняє найрізноматніші потреби суспільства та науково-інформаційного розвитку країни.

Одним із пріоритетних завдань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського є комплектування бібліотечного фонду відповідно до джерел надходження документів: український обов'язковий безоплатний примірник (далі ОП), міжнародний та вітчизняний документообмін, дари та колекції тощо. Така багатоджерельність документного потоку забезпечує гарантований і різноманітний обсяг надходжень на всіх носіях інформації. Наразі бібліотечний фонд НБУВ налічує понад 16 млн документів, суттєву частку якого становлять періодичні видання – більше 30 %, що є вагомим складником національних документально-інформаційних ресурсів.

Сучасна система формування фондів НБУВ значною мірою залежить від бюджетного фінансування установи, видавничої діяльності в країні, законодавчої бази, що регулює відносини між бібліотекою і видавцем та суспільно-політичного і економічного стану в державі. Так, починаючи з 2014 р., в умовах політичної та економічної нестабільності суспільства, скорочення державного фінансування бібліотечної галузі та видавничої діяльності, зменшуються надходження друкованих документів до НБУВ за всіма джерелами комплектування. Внаслідок геополітичної ситуації в країні (події у Донецькій і Луганській областях та Автономній Республіці Крим) відбулися зміни в установах і видавництвах, в тому числі і у наукових установах НАН України, які опинилися на тимчасово окупованих територіях, чия робота фактично була припинена, що негативно позначилося на всіх показниках, у тому числі на кількості надходжень до НБУВ періодичних видань [7, с. 107]. Через окупацію Автономної Республіки Крим шість академічних періодичних видань НАН України, що видавалися безпосередньо на цій території, а саме: «Боспорські дослідження», «Екологічна безпека прибережної та

шельфової зон та комплексне використання ресурсів шельфу», «Матеріали з археології, історії і етнографії Таврії», «Морський гідрофізичний журнал», «Морський екологічний журнал», «Системи контролю навколишнього середовища» упродовж 2015 р. було зареєстровано як російські наукові видання. Як зазначила Ю. Діденко, «деякі академічні видання вдалося врятувати і нині вони виходять в Україні силами працівників наукових установ, переміщених з територій, тимчасово непідконтрольних Урядові України, а саме: «Праці Інституту прикладної математики і механіки НАН України», «Штучний інтелект», «Економічний вісник Донбасу», «Економіка та право», «Економіка промисловості» [1, с. 66]. Моніторинг, проведений співробітником відділу комплектування О. Донець, щодо надходження журналів у 2014 р. засвідчив про недоотримання НБУВ понад 130 назв періодичних видань (майже 900 прим.) із тимчасово окупованих територій: з Донецької області – 71 назва, з Луганської – 22 назви, з Автономної Республіки Крим – близько 40 найменувань.

На скороченні надходжень періодичних видань до фондів НБУВ також відобразилися карантинні обмеження, що були спричинені всесвітньою пандемією COVID-19 у 2020–2021 рр.: якщо у 2018 р. до бібліотечного фонду надійшло понад 23 тис. прим. зазначених документів (з них 17 971 журналів), у 2019 – понад 22 тис. прим. (16 989 журналів), то у 2021 р. надійшло всього 13 726 прим. періодичних видань (9 610 журналів).

Дані статистичного аналізу надходження періодичних видань до НБУВ за джерелами упродовж 2013–2021 рр. наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Надходження періодичних видань (журналів, продовжуваних видань)
до фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2013–2021 рр.

Рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Разом
Джерело надходження										
Обов'язковий прим. документів України	17 122	14 601	12 492	11 678	11 180	11 615	11 270	8497	6927	105 382
Архівний прим. документів України	105 99	9290	8343	7887	7464	7796	7360	5222	4717	68 678
Документо-обмін	7693	6522	5645	4130	3563	2594	2483	1777	1762	36 169
Дари та колекції	2708	2733	1722	1120	1389	777	1312	278	173	12 212
Інші джерела	670	919	894	389	672	590	453	149	147	4883
Всього:	38 792	34 065	29 096	25 204	24 268	23 372	22 878	15 923	13 726	227 324

Отже, найбільше періодичних видань надійшло за джерелом ОП – 174 060 прим. документів, із них до фонду архівного примірника видань творів друку України, який формує Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, передано 68 678 од. Обов'язковий безоплатний примірник творів друку України, який

НБУВ отримує відповідно до державних законодавчих і нормативних документів, за кількісними показниками надходжень відіграє важливу роль у формуванні національного бібліотечно-інформаційного фонду.

Дані про зменшення випуску періодичних видань за цей період наводить і Книжкова палата України імені Івана Федорова у щорічному статистичному збірнику «Друк України (2020)»: якщо у 2013 р. зареєстровано 3259 назв періодичних видань (із них 2415 журналів), у 2015 р. – 2847 назв (2314 журналів), у 2020 р. – 2244 назви (1856 журналів) [2, с. 33], то у 2021 р. вийшло друком 2131 назва вітчизняних періодичних видань, з них 1746 журналів (<http://www.ukrbook.net/statistika/periodyka2021.pdf>). Незважаючи на зменшення надходження періодичних видань у 2013–2021 рр., порівняно з попередніми роками, за даними Книжкової палати України імені Івана Федорова було зареєстровано появу майже 250 нових найменувань вітчизняних журналів і продовжуваних видань, що також поповнили фонд нашої книгозбірні у цей період, зокрема: науково-практичне видання «Архів офтальмології України» (2013), науково-технічний журнал «Енергетика та комп'ютерно-інтегровані технології в АПК» (2014), науковий журнал «Американська історія та політика» (2016), «Часопис українського судочинства» (2019) тощо.

Варто зазначити, що серед загального масиву періодики у фондах НБУВ окрему важливу частку складають наукові періодичні видання, які «сприяють утвердженню пріоритетних цілей науково-дослідної діяльності; забезпечують наукову спільноту, а також усіх, хто виявляє інтерес до новин, пов'язаних із вітчизняними та зарубіжними науковими розробками; забезпечують оперативну актуалізацію наукових досягнень; спонукають учених до оприлюднення своїх напрацювань; слугують своєрідним науковим форумом для безперервної критичної оцінки наукових гіпотез і теорій» [10, с. 3]. За даними Книжкової палати України імені Івана Федорова, у 2021 р. із загальної кількості виданих 2131 найменувань періодичних видань, 1237 є науковими (<http://www.ukrbook.net/statistika/periodyka2021.pdf>).

Найістотнішим зрушенням для наукової періодики стало ухвалення нового порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 р. № 32, суттєва частка у якому – видання Національної академії наук України. Вимоги порядку формування Переліку базовані на оцінюванні готовності видань до включення їх у світовий науковий інформаційний простір для якнайшвидшого висвітлення актуальних результатів наукових досліджень в Україні та світі. Відповідно до інформації, представленій Президією НАН України у Постанові від 20.06.2021 р. № 227 «Про затвердження Положення про періодичне видання Національної академії наук України, їхнього переліку примірною ліцензійного договору на використання твору», станом на 15.06.2021 р. видається 343 друкованих та 9 електронних періодичних наукових видань НАН України, з яких 198 найменувань – це журнали. Повну інформацію про ці видання представлено у каталозі «Періодичні видання Національної академії наук України. 2021», підготовленого науково-видавничою радою

НАН України. За даними каталогу упродовж 2013–2021 рр. було започатковано 30 нових наукових періодичних видань із різних галузей знань, у тому числі 12 продовжуваних видань та 22 журнали, з яких чотири мають лише електронну версію: «Український журнал дистанційного зондування Землі» (2014), «Місто: історія, культура, суспільство» (2016), «Економіка. Екологія. Соціум» (2017), «Гірнична геологія та геоекологія» (2020) [5].

Усі періодичні видання, які надійшли за джерелом ОП упродовж 2013–2021 рр., було досліджено також за мовною ознакою для виявлення частки документів українською мовою (табл. 2). Цей аналіз проведено в контексті сучасних тенденцій розширення масиву національних україномовних видань у бібліотечних ресурсах, що передбачено Законом України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 25.04.2019 р. № 2704-VIII [8]. Відповідно до Закону, «повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження української нації та зміцнення державної єдності України» [8]. Щодо сфери друкованих засобів масової інформації, то п. 4 ст. 25 Закону регламентує, що «друковані засоби масової інформації державною мовою мають становити не менше 50 відсотків» [8].

Таблиця 2

Частка україномовних документів у надходженнях
обов'язкового примірника періодичних видань України до фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2013–2021 рр.

Рік надходження	Обов'язковий прим. видань України (у т. ч. архівний прим.)	З них українською мовою, прим.	Частка українською мовою, %
2013	27 721	22 456	81,01%
2014	24 047	15 428	64,16%
2015	21 440	14 354	66,95%
2016	19 565	13 660	69,82%
2017	18 644	13 147	70,52%
2018	19 411	13 762	70,90%
2019	18 630	14 521	77,94%
2020	13 719	11 520	83,97%
2021	11 644	9 827	84,40%

За результатами аналізу статистичних звітів і облікових документів частка україномовних періодичних видань у 2014 р. знизилася порівняно з 2013 р. майже на 17%. Це пов'язано зі скороченням надходжень із тимчасово окупованих територій, що негативно вплинуло практично на всі показники документів, отриманих НБУВ за джерелом «обов'язковий примірник», у тому числі і за мовною ознакою. З 2015 р. спостерігається тенденція до збільшення частки україномовних періодичних видань, які надійшли до бібліотечного фонду за джерелом ОП: так, незважаючи на значне скорочення у 2020 і 2021 рр. кількості над-

ходжень журналів і продовжуваних видань (унаслідок карантинних обмежень), частка україномовних документів у цих обсягах збільшилась практично до 85%, що свідчить про дієвість вимог Закону щодо підтримки української мови шляхом сприяння її використанню у публічних сферах життя та в інформаційному просторі.

Другим за обсягом джерелом надходження періодичних видань до фондів НБУВ упродовж 2013–2021 рр. залишався документообмін, за рахунок якого комплектується майже 16% від загального масиву періодики. У створенні такого ресурсу важливе місце належить джерелу «міжнародний книгообмін» (далі МКО), одному із провідних напрямів діяльності НБУВ, який є дієвим засобом забезпечення зарубіжною літературою на безоплатній основі. Сформовано потужний фонд наукової літератури світового рівня, у якому вагома роль належить зарубіжним періодичним виданням – основному оперативному джерелу наукової інформації, що забезпечує найповнішу широту охоплення сучасних розробок та пріоритетних досліджень у світовій науці. Станом на 01.01.2022 р. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського здійснює книгообмін із 556 науковими установами у 58 країнах світу.

У зв'язку з подорожчанням наукових видань, реорганізацією та скороченням бюджету на фінансування міжнародного книгообміну у зарубіжних бібліотеках та наукових установах України спостерігається загальна тенденція скорочення обміну друкованими виданнями, в тому числі і періодичними. На ці показники також вплинуло недостатнє фінансування поштових послуг для відправки бандеролей партнерам НБУВ з МКО: у 2014 р. було виділено 70 тис. грн., у 2017 р. – 140 тис. грн., за період 2019–2021 рр. по 200 тис. грн. щорічно, тоді як для виконання своїх зобов'язань перед зарубіжними партнерами і відправки українських наукових видань потрібно близько 500 тис. грн. З кожної отриманої суми ще 10% витрачається на відправку службової кореспонденції відповідно до потреб всіх підрозділів бібліотеки, розсилку обов'язкового примірника видань НБУВ та документів за міським і міжнародним бібліотечним абонементом. Скорочення міжнародного та вітчизняного документообміну друкованими виданнями відбувається також за рахунок зростання обсягів електронних документів, переходу наукових видань з друкованого у цифровий формат. Деякі зарубіжні та українські видавництва та установи збільшують випуск своїх видань в електронному форматі, а періодичні видання в друкованому вигляді видають незначним накладом.

Суттєве зменшення надходжень за документообміном починається приблизно з 2016 р.: якщо НБУВ за міжнародним книгообміном у 2013 р. отримала 6947 прим., у 2015 р. – 5274 прим., то вже у 2016 р. надійшло 3877 прим., а у 2021 р., враховуючи вплив вищевказаних факторів, всього – 1753 прим. зарубіжних періодичних видань. Порівнюючи кількісні показники отриманих зарубіжних періодичних видань у 2013–2015 рр. з 2021 роком спостерігаємо скорочення надходжень майже втричі. Тому кількість комплектів академічних журналів, необхідних для партнерів, також уточнюється і корегується. Якщо, у 2013 р., згідно постанови Президії НАН України № 306 від 11.11.2009 р. «Про забезпечення НБУВ науковими

виданнями для міжнародного книгообміну», було замовлено 2453 комплекти (108 найменувань) періодичних наукових видань установ НАН України, то у 2021 р. НБУВ замовлено 1051 комплект (100 найменувань) – на 1402 комплекти менше. За обсягом частка іноземних періодичних видань, що надійшла за МКО у 2013–2021 рр., становить майже 15% від загальних надходжень зазначених документів за цей період.

Шляхом книгообміну вдалося домовитися з партнерами про передачу деяких значущих зарубіжних періодичних видань, які до 2010 р. бібліотека замовляла і отримувала за джерелом «передплата». Потреба для фондів і цінність цих документів визначалася, зокрема, тематикою наукових досліджень установ НАН України, а також інформаційними потребами користувачів НБУВ. Найбільше періодичних видань надходило з таких країн, як Польща, Німеччина, Японія, Китай, Південна Корея, Болгарія.

Незважаючи на всі ці фактори міжнародний книгообмін залишається важливим джерелом комплектування фондів іноземною періодикою, цінність якої не тільки в кількості, а й в її актуальності, науковій та інформаційній складовій отриманих видань.

Частка періодичних видань, яка надійшла впродовж 2013–2021 рр. завдяки вітчизняному книгообміну (далі ВКО) становить близько 3 тис. прим. журналів та продовжуваних видань (вісники та збірники наукових праць академічних інститутів, закладів вищої освіти тощо) і виконує важливу роль заповнення лагун регіональних наукових видань у фондах НБУВ. Кількість вітчизняних партнерів (217 установ) зберігається практично на тому ж рівні, що і в минулі роки, незважаючи на непросту соціально-політичну і економічну ситуацію в країні. ВКО здійснюється на взаємовигідних умовах між НБУВ та іншими бібліотеками, установами, організаціями книжковими та періодичними виданнями з поточного обмінного фонду.

Для кращого розкриття сформованих фондів іноземних періодичних видань фахівці НБУВ кожні два роки здійснюють підготовку і укладають науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Зарубіжні періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та бібліотек наукових установ НАН України», який побудовано згідно з вимогами до інформаційних видань наукових бібліотек і представляє надходження за тематичними розділами (останній випуск містить дані надходжень за 2019–2020 рр.). Для оперативного інформування фахівців, а також партнерів по книгообміну про наявність вітчизняних документів в обмінному фонді щорічно випускається науково-інформаційне видання «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Електронні версії покажчиків репрезентовано на сайті НБУВ (www.nbuv.gov.ua/node/502, розділ «Про бібліотеку», підрозділ «Співробітництво», рубрика «Книгообмін»).

Вагоме значення для формування і забезпечення бібліотечних фондів НБУВ займає джерело «Дари». Упродовж 2013–2021 рр. 5% від загальних надходжень періодичних видань, склали документи, що надійшли за джерелом «Дари та

колекції» (12 212 прим.). Частину з них передано для поповнення вже сформованих зібрань таких як: Австрійська бібліотека (1291 прим.), Колекція академіка О. С. Онищенка (213 прим.), Китайська бібліотека (78 прим.), Фонд Президентів України (31 прим.) тощо.

Як дари приватних осіб було передано для фондів відділів юдаїки та зарубіжної україніки, періодичні видання відповідної тематики такі як: «Східний світ» (український науковий журнал); «Лехаим» (щомісячний літературно-публіцистичний журнал); «Народ книги в мире книг: еврейское книжное обозрение»; 46 окремих випусків універсального тижневого журналу за 1947–1949 рр. «Пу-Гу», в яких представлено матеріали про українську еміграцію та інші журнали і збірники. Періодичні видання до бібліотечного фонду НБУВ надходили, крім того, за рахунок дарів від Державного комітету телебачення та радіомовлення України, Президії НАН України, Адміністрації Президента України тощо.

Фонд періодики в НБУВ у 2013–2021 рр. також поповнився незначною часткою (близько 5 тис. прим.) за рахунок інших джерел: обмінно-резервний і депозитарний фонди та видання НБУВ.

Всього до фондів НБУВ за 2013–2021 рр. надійшло 227 324 прим. періодичних видань (журналів і продовжуваних видань), що становить 33% від загальної кількості надходжень (695 846 прим.) за цей період (рис. 1).

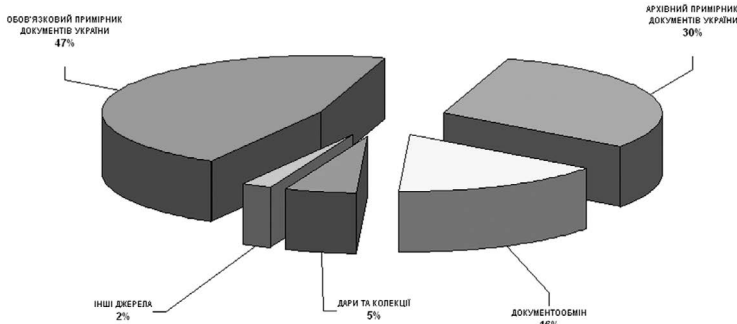

Рис. 1. Відсоткове співвідношення надходжень періодичних видань до фондів Національної бібліотека України імені В. І. Вернадського за джерелами у 2013–2021 рр.

Важливим каналом суспільної та професійної комунікації є журнали, які містять статті, реферативні відомості, огляди з різноманітних суспільно-політичних, виробничих та наукових питань, а також надають інформацію про новітні методи, інноваційні розробки, історичні розвідки і сприяють вирішенню актуальних завдань щодо забезпечення інформаційних потреб користувачів.

Відповідно до статистичних звітів, складених фахівцями відділу комплектування бібліотечних фондів за даними Генеральної книги сумарного обліку Ч. III («Рух фонду»), за досліджуваний період (2013–2021), обсяг надходження журнальних видань до бібліотечного фонду НБУВ становив понад 170 тис. прим. документів (табл. 3).

Таблиця 3

Надходження журналів до фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського у 2013–2021 рр.

Рік Джерело надходження	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Разом
Обов'язковий примірник документів України	13 359	11 182	9203	8739	8561	8878	8273	6702	4769	79 666
Архівний примірник документів України	8361	7468	6431	6230	6011	6133	5594	4054	3344	53626
Документо-обмін	5671	4689	4527	3378	2742	2036	1930	1437	1469	27 879
Дари та колекції	1458	1786	954	611	917	428	837	112	4	7107
Інші джерела	536	791	823	342	587	496	355	44	24	3998
Всього	29 385	25 916	21 938	19 300	18 818	17 971	16 989	12 349	9610	172 276

Обсяг надходжень журналів до бібліотечного фонду НБУВ за джерелом комплектування «обов'язковий примірник» разом з архівним примірником становить близько 134 тис. прим. документів, що становить близько 78% від загальних надходжень журнальних видань (документообмін – 16%, дари – 4%, інші джерела – 2%). Найбільше журналів за джерелом ОП (разом з архівним) надійшло у 2013 р. – майже 22 тис. прим., а найменше у 2021 р. – близько 10 тис. прим. документів.

Наведені показники за 2013–2021 рр. було використано для проведення порівняльного аналізу з даними щодо надходження журналів упродовж 2003–2012 рр., представленими у статті [7] фахівців відділу О. Полякової, Т. Ключок, Є. Білько. У результаті дослідження майже за двадцятирічний період (2003–2021) було виявлено зміни у динаміці надходження журналів за кількісними показниками і за джерелами комплектування: якщо у 2013–2021 рр. до бібліотечного фонду НБУВ надійшло 172 276 прим. журналів, то за минулий період (2003–2012), за всіма джерелами, які використовувалися у той час – 474 284 прим. зазначених документів. Тобто, цифра майже у три рази перевищує обсяг надходження журналів на цьому етапі (табл. 4).

Порівнюючи надходження періодичних видань у названі періоди можемо констатувати, що значну кількість журналів у 2003–2012 рр. було отримано за джерелами: «обов'язковий примірник», «архівний примірник» та «передплата», яка у 2003–2009 рр. за обсягом надходжень журналів була на першому місці (168 170 прим.). Але, з 2010 р. джерело «передплата» в НБУВ не фінансується, що значно вплинуло в подальшому на скорочення обсягу надходження зазначених документів до бібліотечних фондів. Аналізуючи надходження журналів за джерелом «документообмін», спостерігаємо зниження кількісних показників: якщо за попередній десятирічний період 2003–2012 рр. до фондів НБУВ надійш-

Порівняльна таблиця надходження журналів
до фондів Національної бібліотека України імені В. І. Вернадського у 2003–2021 рр.

Джерело надходження	2003–2012		2013–2021	
	прим.	відсоток від надх. журн.	прим.	відсоток від надх. журн.
Обов'язковий примірник документів України	103 675	21,9%	79 666	46,2%
Архівний примірник документів України	58 824	12,4%	53 626	31,1%
Передплата	168 170	35,5%	0	0%
Документообмін	70 391	14,8%	27 879	16,2%
Інші джерела	73 224	15,4%	11 105	6,4%
Всього	474 284		172 276	

ло 70 391 прим. журналів, то упродовж останніх дев'яти років (2013–2021) надійшло у 2,5 рази менше, а саме – 27 879 прим. журналів. Один із негативних чинників, який значно вплинув на різницю у обсягах надходжень періодичних видань за джерелом МКО у ці періоди, був пов'язаний зі скороченням обміну науковими виданнями з бібліотеками і установами академій наук країн СНД у рамках Міжнародної асоціації академії наук (далі МААН). На основі рішень і постанов Ради Асоціації, починаючи з 1996 р., НБУВ одержувала від партнерів по МААН суттєву кількість журналів для бібліотечних фондів. Але після реорганізації роботи МААН (Постанова від 21.09.2018 р. № 273) розвивалося, більшою мірою, науково-технологічне співробітництво.

Скорочення обсягу надходжень друкованих періодичних видань до бібліотечного фонду НБУВ у 2013–2021 рр. пояснюється також фактором зростання обсягів електронних документних ресурсів. «Обсяги електронної наукової інформації та цифрова система наукових комунікацій стрімко розвиваються в національному та глобальному масштабі. Сучасні наукові бібліотеки як агрегатори наукових видань та ресурсів мають значний досвід методичних напрацювань у питаннях організації та управління інформаційними ресурсами, формують орієнтовані на широкого користувача пошукові системи, розробляють наукові засади розвитку бібліотечної діяльності» [11, с. 5].

На початку 2000-х років сталися зміни в науково-бібліотечній діяльності, пов'язані з тенденціями в світовому науковому співтоваристві, де, починаючи з «Будапештської ініціативи відкритого доступу» у 2001 р., утверджується концепція вільного доступу до наукових досліджень та відкритої науки. Переваги електронного поширення наукової інформації зумовили швидке зростання популярності академічних інформаційних ресурсів, зокрема рецензованих журналів

відкритого доступу, зміст яких доступний безкоштовно всім інтернет-користувачам. Важливим показником якості періодичного видання в сучасному науковому середовищі вважається його реєстрація та індексування в престижних міжнародних базах даних, зокрема у створеному у 2003 р. міжнародному мультидисциплінарному каталозі Directory of Open Access Journals (<https://doaj.org/>), завдання якого полягає у популяризації наукових журналів відкритого доступу та збільшенні їх впливу та використання. На сьогодні каталог містить понад 18 тис. назв наукових журналів 80 мовами світу зі 130 країн. У Директорії знайшли відображення й українські видання, яких налічується понад 400 назв.

У рамках руху за відкритий доступ Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського у 2008 р. було створено портал «Наукова періодика України», який передбачає передавання засновниками наукових журналів та збірників наукових праць електронних копій видань, що безоплатно розміщуються на сайті НБУВ відділом наукової організації електронних інформаційних ресурсів Інституту інформаційних технологій. На початок липня 2022 р. електронна бібліотека «Наукова періодика України» містила 1276 734 повних текстів статей з 2871 назвою журналів і збірників наукових праць із значною ретроспективою доступу. Понад 50 репрезентованих наукових журналів цього зібрання мають суто електронну форму. «Наукові установи та навчальні заклади виявляють зацікавленість і активність у розміщенні електронних версій власних фахових періодичних видань у зібранні «Наукова періодика України» на вебпорталі НБУВ, що дає можливість вести активний обмін науковою інформацією з вітчизняними та зарубіжними установами» [4, с. 274]. Усі наукові періодичні видання, представлені у вищезгаданому інформаційному ресурсі, індексуються пошуковою системою «Google Академія», що дає можливість створювати наукометричний портрет наукових журналів України.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського як провідна науково-дослідна установа активно включилася в роботу з цифрової підтримки наукових досліджень і у 2018 р. започаткувала новий інформаційний ресурс Репозитарій НБУВ «eVerLib» (<http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib>), що репрезентує науковий доробок співробітників бібліотеки, систематизує і зберігає в цифровому вигляді копії документів наукового, довідкового, освітнього та методичного призначення з питань бібліотекознавства та книгознавства, біографістики, архівознавства та інформології. Вищезгаданий ресурс також надає доступ до фахових періодичних видань установи, а саме: науково-теоретичного та практичного журналу «Бібліотечний вісник»; збірників наукових праць: «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», «Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів», «Українська біографістика», «Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практический и теоретический сборник» тощо. «Матеріали Репозитарію постійно поповнюються і актуалізуються. Таким чином, за допомогою універсальності Репозитарію НБУВ, який в першу чергу створений як окрема наукова база даних та є добіркою всіх

наукових робіт, що були написані нашими науковцями протягом останнього часу, вирішується одна з найважливіших проблем – об'єднання в собі функціональності та легкості у доступі до всіх наукових баз НБУВ» [3, с. 233–234].

Електронні ресурси, доповнюючи традиційні форми зберігання інформаційних ресурсів, надають можливість швидко здійснювати обмін ідеями, знайомитися з результатами наукових досліджень колег із різних країн світу, а створення у бібліотеках нових видів електронних ресурсів, організація доступу до віддалених та локальних джерел інформації стали найважливішим завданням інформаційного забезпечення науки та освіти [9, с. 298].

Висновки. Дослідження стану комплектування бібліотечного фонду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями за різними джерелами у період 2013–2021 рр. враховувало соціально-економічний стан в країні, що негативно впливає на видавничу діяльність, здійснене із залученням порівняльного аналізу з обсягом отриманої періодики за 2003–2012 рр. Це дозволило визначити фактори, що мали вплив на скорочення надходжень друкованих періодичних видань:

- *соціально-політичні та геополітичні перетворення*, а саме: події у Донецькій і Луганській областях та Автономній Республіці Крим у 2014 р., що негативно вплинули на діяльність установ і видавництв, в тому числі і НАН України, а також карантинні обмеження спричинені *всесвітньою пандемією COVID-19 у 2020–2021 рр.*;
- *відсутність державного фінансування платних джерел*, у тому числі і «Передплати» (з 2010 р.), за якими до бібліотечних фондів НБУВ надходила значна кількість періодичних видань;
- *скорочення міжнародного документообміну з зарубіжними партнерами НБУВ у зв'язку з реорганізацією, зменшенням фінансування, зростанням обсягів електронних документів, переводу журналів із друкованого у цифровий формат*;
- *припинення документообміну з бібліотеками і установами академії наук країн СНД у рамках діяльності Міжнародної асоціації академії наук відповідно до Постанови Ради Асоціації МААН (від 21.09.2018 р. № 273) і розвиток, більшою мірою, науково-технологічного співробітництва*;
- *запровадження нових наукових сервісів у руслі сучасних тенденцій трансформації бібліотечно-інформаційних ресурсів НБУВ, які репрезентують періодичні видання на різних носіях інформації.*

Для оптимізації завдань щодо формування фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського періодичними виданнями на сучасному етапі слід враховувати:

- фактори стрімкого розвитку цифрових технологій, скорочення випуску друкованих журнальних та продовжуваних видань і появу документів на нових носіях інформації;
- необхідність активізації співпраці відділу комплектування бібліотечних фондів із фахівцями Інституту інформаційних технологій бібліотеки стосовно

формування бібліотечно-інформаційних ресурсів, що репрезентують періодичні видання в електронному каталозі на сайті НБУВ;

- необхідність проведення регулярного моніторингу видавничих сайтів, каталогів, а також даних, які надає Науково-видавнича рада НАН України щодо змін назв, появи нових академічних часописів тощо.

Дієвим інструментом для збільшення надходжень періодичних видань до бібліотечного фонду НБУВ, як найоперативнішого джерела отримання інформації, є також контроль за надходженням обов'язкового примірника вітчизняної періодики, використовуючи, зокрема дані Книжкової палати України імені Івана Федорова, яка здійснює функції державної бібліографічної реєстрації всіх без винятку видів видань України та їх статистичний облік.

Список бібліографічних посилань

1. Діденко Ю. В. Оновлення основних документів з питань функціонування наукового періодичного видання у НАН України – черговий крок до підвищення їхнього рівня. *Наука України у світовому інформаційному просторі*. 2020. Вип. 17. С. 65–72. <https://doi.org/1015407/akademperiodyka.422.065>.
2. Друк України (2020) : стат. зб. / уклад. С. Буряк. Київ : Кн. палата України, 2021. 100 с.
3. Мартинюк О. М. Репозитарій НБУВ: наукова бібліотека сучасності. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями*. Матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 5–7 жовт. 2021 р.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 233–235. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>.
4. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : [монографія] / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін та ін. ; відп. ред. В. М. Горовий. Київ : НБУВ, 2019. 344 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003516>
5. Періодичні видання Національної академії наук України. 2021 / упоряд. : М. В. Язвинська, Ю. В. Діденко. Київ : Академперіодика, 2021. 339 с.
6. Пестрецова Л. А., Шульга І. О. Періодичні видання у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: джерела комплектування (2012–2020). *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями*. Матеріали міжнар. наук. конф. (Київ, 5–7 жовт. 2021 р.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Київ, 2021. С. 106–109. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>.
7. Полякова О., Клочок Т., Білько С. Аналіз комплектування періодичними виданнями фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 38. С. 116–138.
8. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р., № 2704-VIII. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
9. Самохіна Н., Пелюховська І. Електронні ресурси в умовах інформатизації суспільства: основні поняття, організація, сучасні форми. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2021. Вип. 62. С. 297–310. URL: <https://doi.org/10.15407/np.62.297>.
10. Симоненко Т. Проект «відкритого доступу» – портал «Наукова періодика України». *Бібліотечний вісник*. 2009. № 1. С. 3–6.
11. Цифрові бібліотечно-інформаційні ресурси у розбудові наукового сегмента національного інформаційного простору : монографія / відп. ред.: К. В. Лобузін. Київ : НБУВ, 2021. 416 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004171>.

References

1. Didenko, Yu. V. (2020) Onovlennia osnovnykh dokumentiv z pytan funktsionuvannia naukovooho periodychnoho vydannia u NAN Ukrainy – chervovyi krok do pidvyshchennia yikhnoho rivnia [Updating the main documents of functioning of the scientific periodical of the NAS of Ukraine is the next step to

increasing their level]. *Science of Ukraine in the Global Information Space*, 17. 65–72. <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.422.065> [In Ukraine].

2. Buriak, S. (Comp.). (2021). *Druk Ukrainy* (2020): stat. zb. [Print of Ukraine. 2020: Stat. coll.]. Kyiv, Ukraine: Knyzhkova palata Ukrainy. [In Ukraine].

3. Martyniuk, O. (2021, October). Repozytarii NBUV: naukova biblioteka suchasnosti [VNLU Repository: scientific library of modern times]. In *Library. Science. Communication. Proceeding of the International Scientific Conference* (pp. 233–235), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116> [In Ukraine].

4. Horovyi, V. M., Strunhar, V. V., & Lobuzina, K. V. and others. (2019). *Natsionalna biblioteka Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho v nauko-informatsiinomu prostori (2000–2018): monohrafiia* [V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the scientific and information space (2000–2018): monograph]. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003516> [In Ukraine].

5. Yazvynska, M. V., & Didenko, Yu. V. (Comps.). (2021). *Periodychni vydannia Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. 2021* [Periodicals of the National Academy of Sciences of Ukraine. 2021]. Kyiv, Ukraine: Akademperiodyka. [In Ukraine].

6. Pestretsova, L., & Shulga, I. (2021, October). Periodychni vydannia u fondakh Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho: dzherela kompletuvannia (2012–2020) [Periodical publications in the funds of the V. I. Vernadskyi National library of Ukraine: sources of acquisition (2012–2020)]. In *Library. Science. Communication. Proceeding of the International Scientific Conference* (pp. 106–109), V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine. Kyiv, Ukraine. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116> [In Ukraine].

7. Poliakova, O., Klochok, T., & Bilko, E. (2013). Analiz kompletuvannia periodychnymy vydanniamy fondiv Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The analysis of periodicals acquisition sources for the collections at V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 38, 116–138 [In Ukraine].

8. Verkhovna Rada Ukrainy (2019). Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukraïnskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25.04.2019 r., № 2704-VIII [About ensuring functioning of Ukrainian as state: Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19> [In Ukrainian].

9. Samokhina, N., & Peliukhovska, I. (2021). Elektronni resursy v umovakh informatyzatsii suspilstva: osnovni poniattia, orhanizatsiia, suchasni formy [Electronic resources in the conditions of informatization of society: basic concepts, organization, modern forms]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 62, 297–310. <https://doi.org/10.15407/pp.62.297>. [In Ukraine].

10. Symonenko, T. (2009) Proekt "vidkrytoho dostupu" – portal "Naukova periodyka Ukrainy" [The "open access" project – on the "Scientific periodical editions of Ukraine" portal]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 1, 3–6. [In Ukraine].

11. Lobuzina, K. V. (Ed.). (2021). *Tsyfrovi bibliotечно-informatsiini resursy u rozbudovi naukovooho sehmenta natsionalnoho informatsiinoho prostoru: monohrafiia* [Digital library and information resources in the development of the scientific segment of the national information space] Kyiv, Ukraine. Retrieved from URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004171> [In Ukraine].

Larysa Pestretsova,

<https://orcid.org/0000-0001-7970-6652>,

Head of Department,

Department of formation library collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Iryna Shulga,

<https://orcid.org/0000-0003-3236-7969>,

Junior Researcher,

Department of formation library collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

Tetiana Klochok,

<https://orcid.org/0000-0003-1976-2024>,

Main Librarian,

Department of formation library collection,

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

FEATURES OF THE FORMATION OF THE FUND OF THE V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY
OF UKRAINE BY PERIODICALS IN 2013–2021

The purpose of the article. Consideration of the main directions of the formation of the library fund of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine by periodicals as the most efficient source of obtaining information in 2013–2021 based on the analysis of information and statistical sources. **The methodology** is based on the use of general scientific and special research methods using structural-functional and comparative statistical analysis. **Scientific novelty.** The current trends in the transformation of library and information resources of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, which represent periodicals on various media in the context of library digitalization, have been determined, the level of the share of national Ukrainian-language publications in the volume of these documents for 2013–2021 has been studied, and a comparative analysis of sources of income with the previous 10 period has been carried out. **Conclusions.** Studies of accounting documents and statistical reports on processed of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine periodicals for 2013–2021 were carried out. and disclosed the dynamics of receipt of documents in accordance with the sources of acquisition and information carriers. Periodicals are an important information resource for users of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in the system of professional communications. Based on the monitoring of the formation of the library stock of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine in recent years, a decrease in the dynamics of receipts of printed periodicals was revealed, and as an alternative, an increase in the volume of electronic versions of journals, which indicates the development of library and information resources in the context of digital transformations.

К е у в о р д s: periodicals, formation of the library fund, information resources, electronic editions, digital transformations, acquisition's sources, obligatory copy documents of Ukraine, documents exchange, gifts.

V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
3, Holiivskyi ave, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: pestretsova@nbuv.gov.ua
e-mail: shulga@nbuv.gov.ua
e-mail: klochokt@nbuv.gov.ua

Стаття надійшла до редакції 31.08.2022 р.